

сформація підприємства» та «перетворення» як синоніми; по-друге, відсутні будь-які посилання на зміни, що носять внутрішній характер; по-третє, трактування понять «реорганізація» та «реструктуризація» в різних документах не є однозначним, що може призвести до правових колізій.

Висновки

1. Трансформаційні зрушення існують на кожному із щаблів соціально-економічної системи та взаємодіють між собою на принципах «ланцюгової реакції», основною рефлексією яких виступають саме суб'єкти господарювання на рівні мікрозмін, ініціація яких обумовлена зміною як у зовнішнього, так і найближчого оточення.

2. Трансформаційні перетворення підприємства доцільно здійснювати на принципах системності, комплексності, підпорядкованості, цілісності, мотиваційного забезпечення, оберненого зв'язку тощо. Ключовими факторами у виборі практичних форм стають бізнесові цілі (заплановані власником або менеджментом), наявна ресурсна база та умови чинного законодавства. Подальші напрями дослідження вбачаємо у виокремленні теоретичних підходів щодо управління трансформацією підприємства.

Література

1. Трунин С. Структурная трансформация национальной экономики: к методологии анализа детерминант прогресса и регресса // Российский экономический журнал. – 2004. – №3. – С. 93.
2. Бодров В.Г. Державне регулювання економіки та економічна політика: Навч. посібник / В.Г. Бодров, О.М. Сафонова, Н.І. Балдич. – К.: Академвидав, 2010. – 520 с.
3. Вечканов Г.С., Вечканова Г.Р., Пуляев В.Т. Краткая экономическая энциклопедия. – СПб.: Петрополис, 1998. – С. 368.

4. Трансформаційна економіка: Навчальний посібник / В.С. Савчук, Ю.К. Зайцев, І.Й. Малий та ін., За ред. В.С. Савчука, Ю.К. Зайцева. – К.: КНЕУ, 2006. – 612 с.

5. Парсяк В.Н., Кочетова І.Ю. Категорія трансформаційних перетворень у контексті економічних реформ // Вісник ДНУ, Сер. В: Економіка і право. – Вип. 2. – 2011. – С. 155–159.

6. Luecke R. Managing Change and Transition. – В.: Harvard Business School Press, 2003. – 138 p.

7. Дафт Р.Л. Теория организации: Учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Менеджмент организации» / Ричард Л. Дафт, пер с англ. Под ред. Э.М. Короткова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 736 с.

8. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.

9. Федулова Л.І. Сучасні концепції менеджменту: Навч. посібник / За ред. д.е.н., проф. Л.І. Федулової. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 536 с.

10. Балабанова Л.В. Управління реалізацією стратегій підприємства: маркетинговий підхід: монографія / Л.В. Балабанова, І.С. Фолломкіна. – Д.: ДНУЕТ. – 2009. – 402 с.

11. Лапыгин Ю.Н. Теория организаций: Учеб. пособие. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 311 с.

12. Мазур И.И., Шапиро В.Д. и др. Реструктуризация предприятий и компаний / И.И. Мазур, В.Д. Шапиро. Справ. пособие / Под ред. И.И. Мазура. – М.: Высшая школа, 2000. – 587 с.

13. Тельнов Ю.Ф. Реинжиниринг бизнес-процесов. Компонентная методология. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 320 с.

14. Хаммер, М. Реинжиниринг корпорации: Манифест революции в бизнесе / Майкл Хаммер, Джеймс Чампи; пер. с англ. Ю.Е. Корнилович. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2006. – 287 с.

15. Пастухова В.В. Стратегічне управління підприємством: філософія, політика, ефективність. – К.: КНТЕУ, 2002. – 301 с.

С.І. ОЛІФЕРУК,

м.н.с., Інститут економіки та прогнозування НАН України

Фіскальна політика як інструмент адаптації сільського господарства в умовах ринку

У статті проведено аналіз моделей господарювання в сільському господарстві з точки зору суспільної ефективності. Розглянуто особливості фіскальної політики щодо галузі та запропоновано напрями її вдосконалення.

Ключові слова: фіскальна політика, податок на землю, факторні доходи, сільськогосподарське виробництво.

В статье проведен анализ моделей ведения хозяйства в сельском хозяйстве с точки зрения общественной эффективности. Рассмотрены особенности фискальной

политики относительно отрасли и предложены направления ее совершенствования.

Ключевые слова: фискальная политика, налог на землю, факторные доходы, сельскохозяйственное производство.

In the article the analysis of manage's models in agriculture from the viewpoint of social efficiency is realized. The peculiarities of fiscal policy in agriculture are considered and directions of its perfection are offered.

Keywords: *fiscal policy land tax, factor income, agricultural production.*

Постановка проблеми. Хоча в розвитку сільського господарства в роки незалежності і виділяють період реформ і пореформений період, в дійсності трансформаційні процеси тривають та мають хаотичний характер. Ліберальна державна політика щодо сільського господарства не сприяла створенню рівних правил гри для суб'єктів ринку – монополієне становище отримали посередники, переробні підприємства та фінансові структури, в той час коли сільськогосподарські виробники опинилися в невідповідних умовах. Тому спеціалізація сільськогосподарських підприємств змістилася в бік низькозатратних культур, а тваринництво як «нерентабельне» відійшло до нетоварного сектору, що поставило під загрозу продовольчу безпеку країни.

Крім того, виникнення агрохолдингів поставило під загрозу розвиток сільської місцевості, а неконтрольованість землекористування спричиняє зростання площі виснажених та деградованих земель. Ситуація ще більш ускладнюється порушенням питання відміни мораторію на продаж землі.

Оскільки реформи лібералізації ринку не досягли поставленої мети і стали причиною занепаду сільського господарства, виникає необхідність державного втручання в трансформаційні процеси в галузі за допомогою механізмів, що носять адаптивний характер. В умовах ринку регуляторну державну місію доцільно реалізовувати через фіскальну та цінову політику.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Дослідження системи оподаткування у сільському господарстві та окремих її аспектів висвітлені в працях багатьох вчених. Зокрема, С. Дем'яненко та С. Зоря розглянули переваги та загрози оподаткування сільського господарства в розрізі галузей спеціалізації, Т. Зінчук та А. Третяк дослідили питання земельного податку з використанням закордонного досвіду, А. Лисецький, обґрунтував потенціал ренти як джерела самофінансування галузі та розвитку сільських територій, Л. Тулуш проаналізував можливі моделі оподаткування у сільському господарстві [1]. Разом із тим у цих працях не висвітлювалися питання формування «рівних правил гри» для суб'єктів ринку продовольства та регулювання трансформаційних процесів шляхом фіскальної політики держави, що надзвичайно важливо з огляду на сучасний стан галузі. Тому виникає необхідність розглянути фіскальну політику держави щодо сільського господарства як складової адаптивного механізму трансформацій галузі.

Метою статті є розробка пропозицій щодо вдосконалення фіскальної політики в сільському господарстві в контексті регіональної економіки. Просторова економіка робить акцент на господарській діяльності економічних суб'єктів як основного джерела фінансування розвитку території через отримання факторних доходів: прибутку на капітал та організацію, соціальної складової на трудові ресурси, ренти на

природні ресурси, податків на суспільні інститути. Критеріями ж ефективності господарської діяльності поряд з економічними виступають також соціальні та екологічні.

Основними завданнями визначено: аналіз моделей господарювання з точки зору суспільної ефективності та вибір пріоритетної; розробка пропозицій щодо фіскальної політики в сільському господарстві як одного з елементів адаптивного механізму трансформацій.

Виклад основного матеріалу. Методика дослідження передбачала: 1) пошук дохідності сільськогосподарських підприємств (СГП) відповідно до структури посівних площ та світових цін на рівні сільських адміністративних районів; 2) пошук зважених первинних матеріальних витрат за їхньою структурою; 3) оцінка розподілу валового доходу за факторами відповідно до принципів формування вартості та розпадання цінності. В дослідженні використовувалася статистична звітність 8882 СГП за формою №50 на 2008 рік (оскільки 2009 рік є нетиповим через несприятливі природно-кліматичні умови).

Наукова гіпотеза. 1. Домогосподарства населення (ДГН) мають високу рентабельність, а в період реформ їхня частка у виробництві сільськогосподарської продукції за певними галузями перевищила показники товарного сектору, що свідчить про її переваги. Такої думки притримується ряд вчених-аграрників, зокрема П.І. Гайдуцький, П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, та висуває пріоритетним розвиток даної форми господарювання «ефективних власників» як мети трансформацій [2–4].

2. Існує думка, що саме великі СГП (агрохолдинги) стануть ядром розвитку сільського господарства, оскільки через високу рентабельність та доступ до фінансових ресурсів мають можливості для інноваційного розвитку, а показниками їхніх успіхів є підвищені показники врожайності та нижча собівартість продукції [5, 6].

3. Пріоритетним є розвиток критичної кількості спеціалізованих СГП оптимального розміру. Єдиною умовою відтворення в галузі є підвищення продуктивності виробництва через нарощення продуктивних витрат. А розвиток продуктивних сил у сільському господарстві досягається насамперед через запровадження принципу платності природних ресурсів та нормування факторних доходів [7].

Слід відмітити перебільшення економічної ефективності домогосподарств населення. Висока окупність 1 га ріллі в ДГН досягається структурою посівних площ селян із більшою вагою картоплі та овочів, а зростання ваги ДГН у валовому виробництві спричинене загальним падінням виробництва в товарному секторі внаслідок його реструктуризації.

Помилковим є твердження про економічну самодостатність нетоварного сектору сільського господарства. Так, у 2009 році понад половину сукупних ресурсів ДГН становили заробітна плата та пенсія, а частка прибутку від самозайнятості сільськогосподарською діяльністю не перевищувала 23%, з яких 12,8% – вартість спожитої продукції власного виробниц-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

тва та 9,7% – доходи від реалізації надлишку сільськогосподарської продукції. Вироблена продукція ДГН розподіляється таким чином: близько половини споживалося як продовольство, чверть – реалізовувалася, чверть використовувалася на виробничі потреби (насіння, корми). Частка виробничих витрат домогосподарств у досліджуваному періоді 5–10%, решта – споживчі витрати. З вищесказаного можна зробити висновок, що ДГН не є економічно самодостатніми товаровиробниками, оскільки основу їхнього бюджету становлять доходи від офіційного працевлаштування (табл. 1).

Сукупний дохід ДНГ при його середній людності 2,7 чол. є недостатнім для відтворення соціальної складової та зводить до нуля будь-які капіталовкладення у сільськогосподарське виробництво (покупку та утримання сільськогосподарської техніки, будівництво тваринницьких приміщень). Виробничі витрати спрямовані насамперед на купівлю добрив та засобів

захисту рослин, а також оплату сільськогосподарських робіт, оскільки лише 17% господарств мають власну техніку.

Крім того, розміри та спеціалізація сільськогосподарського виробництва в ДГН визначаються потребами родини, а не капіталістичною мотивацією. Тому, на нашу думку, включається будь-яка можливість забезпечення продовольством країни за рахунок домогосподарств населення.

Поряд із вищесказаним постає питання недоотримання суспільством прибутків у вигляді податків унаслідок перебування земельних ресурсів в нетоварному секторі.

Ми вважаємо, що ключовою помилкою реформ після розпаування земель була відсутність механізмів трансформації ДГН у підприємства товарного типу на зразок фермерських господарств.

Як основні перешкоди на шляху трансформації ДГН у фермерські господарства можна виділити:

Таблиця 1. Баланс ресурсів ДГН в 2009 році, грн.*

Сукупні доходи і ресурси	з них			Сукупні витрати	з них		Заощадження
	вироблене продовольство для власного споживання	прибуток від реалізації власної с/г продукції	інші доходи		виробничі витрати	інші витати	
У ^L	У ^{QL}	р ^У	р ^L	р ^{°L} K	р ^{°Q} +р ^{°G}	р ^{°G} ^L	У ^L – р ^{°L} K
31440	4032	3060	24348	23340	1500	21840	8100
100%	12,8%	9,7%	77,4%	74,2%	4,8%	69,5%	25,8%

* Джерело: Статистичний збірник «Витрати і ресурси домогосподарств України у 2009 році».

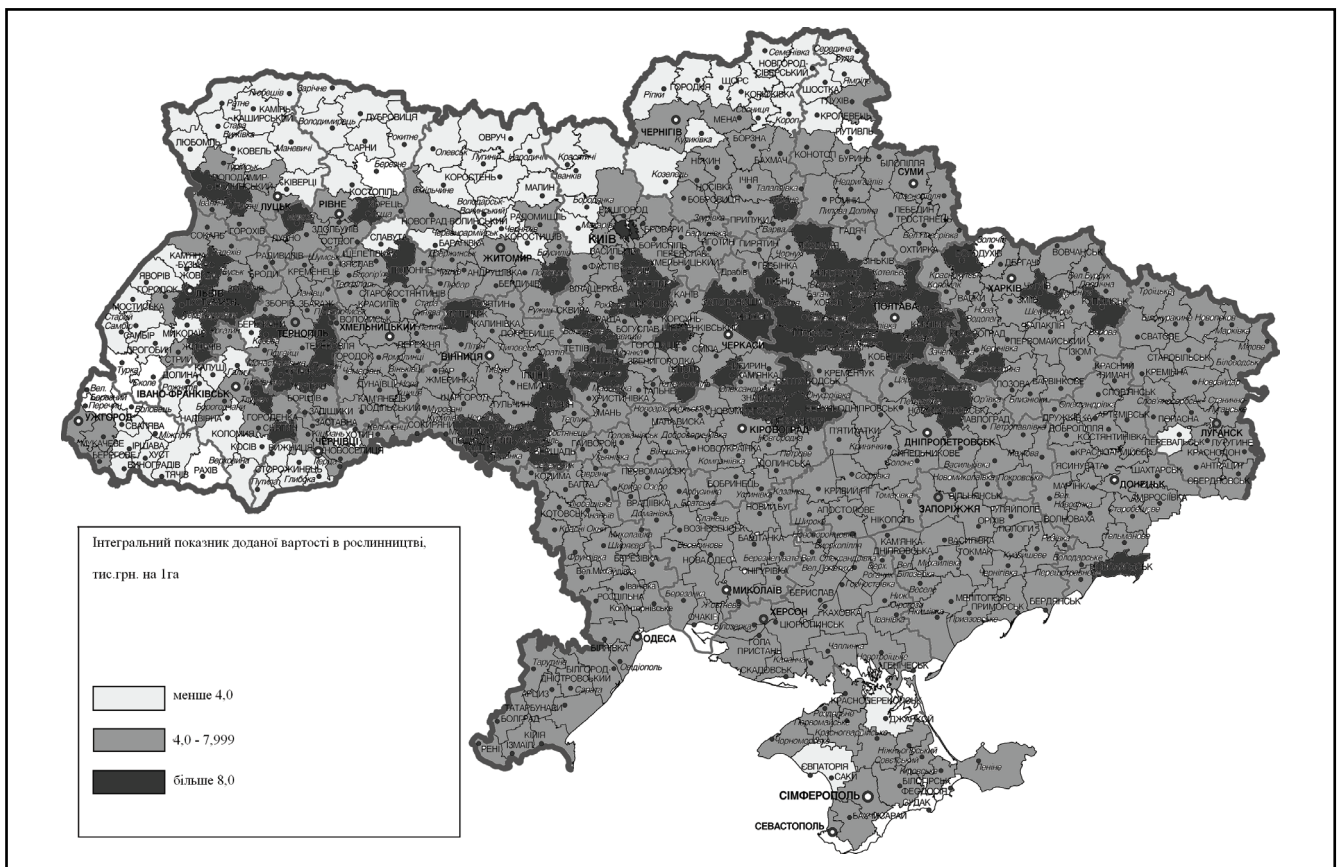

Рисунок 1. Ринкове покриття 1 га ріллі в рослинництві*

* Джерело: розраховано за формулю 50-сг Держкомстату України.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

– відсутність підприємницької мотивації в ДГН, оскільки вони соціальні за функцією – виробляють продовольство для власного споживання та забезпечують «виживання» його членів;

– відсутність постійних ринків збуту сільськогосподарської продукції та нестабільність закупівельних цін, що пов'язано з

недосконалістю ринкової інфраструктури (обмежена кількість заготівельних пунктів, оптових ринків, торгових домів, бірж), ринкова влада посередників та переробних підприємств, відсутність кооперації сільськогосподарських товаровиробників у сфері збуту, недосконалість державної політики (насамперед як організатора та регулятора аграрного сектору);

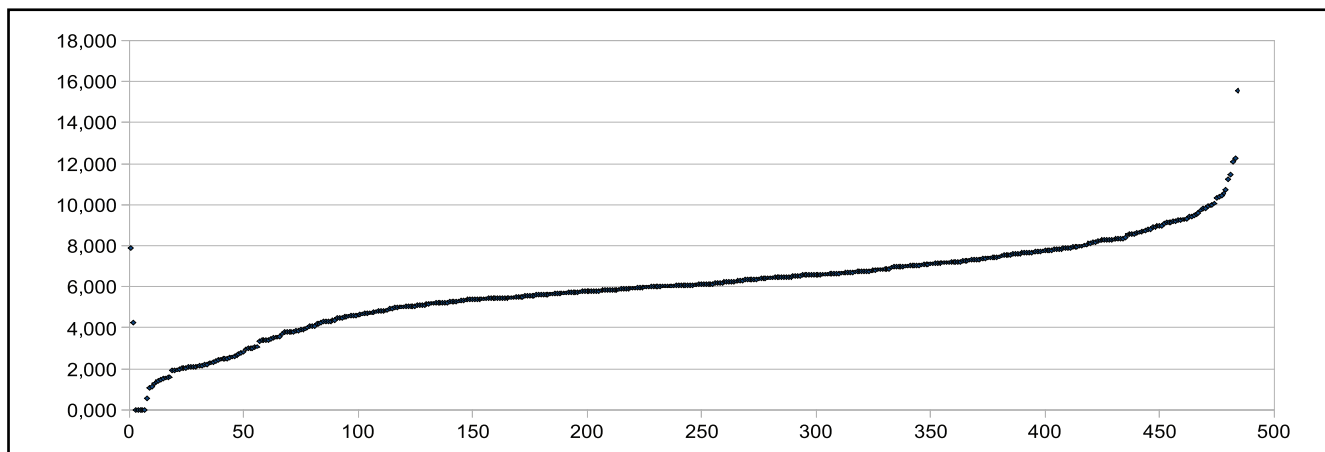

Рисунок 2. Ринкове покриття 1 га ріллі в товарному секторі САР*

Джерело: розраховано за формулю 50-сг Держкомстату України.

Таблиця 2. Ринкове покриття та факторні доходи в товарному секторі сільського господарства України*

	Інтегральний показник продуктивності, GE/га	Зважені матеріальні витрати, тис. грн. на 1 га	Ринкове покриття 1 га, тис. грн. на 1 га	Факторний дохід, тис. грн. на 1 га					
				всього	соціальна складова	інвестиційна	прибуток	екологічна (оренда)	диференційна рента
АРК	32,5	1,631	5,196	3,565	0,696	0,203	2,621	0,212	-0,167
Винницька	49,7	1,848	7,957	6,109	0,412	0,174	2,497	0,237	2,789
Волинська	37,0	1,647	5,913	4,266	0,418	0,225	1,825	0,196	1,601
Дніпропетровська	41,7	1,178	6,668	5,490	0,274	0,130	2,132	0,209	2,744
Донецька	39,8	1,198	6,376	5,178	0,398	0,173	1,834	0,250	2,522
Житомирська	30,0	1,415	4,800	3,386	0,382	0,157	1,809	0,195	0,843
Закарпатська	33,0	2,241	5,278	3,037	0,914	0,291	2,424	0,137	-0,729
Запорізька	37,9	0,999	6,070	5,071	0,255	0,126	1,758	0,216	2,717
Івано-Франківська	39,7	2,127	6,350	4,223	0,508	0,216	2,540	0,381	0,578
Київська	46,2	1,789	7,386	5,596	0,496	0,212	2,803	0,245	1,841
Кіровоградська	44,1	1,190	7,060	5,869	0,226	0,127	2,222	0,228	3,066
Луганська	36,2	1,059	5,797	4,737	0,218	0,125	1,702	0,167	2,526
Львівська	49,0	2,493	7,841	5,348	0,635	0,420	5,464	0,208	-1,380
Миколаївська	35,6	1,163	5,701	4,538	0,267	0,124	2,029	0,205	1,913
Одеська	35,5	1,167	5,674	4,508	0,268	0,105	2,047	0,190	1,898
Полтавська	53,3	1,710	8,530	6,820	0,320	0,149	2,812	0,284	3,255
Рівненська	44,5	2,019	7,128	5,109	0,356	0,172	2,952	0,231	1,398
Сумська	36,7	1,315	5,876	4,561	0,313	0,129	1,729	0,162	2,228
Тернопільська	46,9	2,085	7,501	5,416	0,296	0,154	3,394	0,226	1,345
Харківська	45,6	1,567	7,297	5,730	0,317	0,167	2,564	0,227	2,456
Херсонська	36,2	1,298	5,798	4,500	0,331	0,156	2,427	0,217	1,369
Хмельницька	39,6	1,683	6,342	4,659	0,324	0,120	2,653	0,237	1,325
Черкаська	52,6	1,920	8,414	6,494	0,382	0,168	3,083	0,299	2,561
Чернівецька	37,4	1,423	5,990	4,567	0,357	0,109	2,005	0,252	1,843
Чернігівська	35,8	1,444	5,727	4,283	0,385	0,129	1,878	0,199	1,692
Київ	44,8	1,771	7,176	5,405	0,330	0,111	2,392	0,167	2,405
Середнє по Україні	40,8	1,592	6,533	4,941	0,338	0,168	2,446	0,222	1,717

* Джерело: розраховано автором за даними форми 50-сг Держкомстату України.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

– недостатні масштаби землекористування та висока вартість сільськогосподарської техніки.

Так, додана вартість, створена СГП на рівні адміністративних районів, у 2008 році мала позитивний результат і варіювала від 1 тис. до 17 тис. грн. з 1 га (рис. 1, 2).

Валовий дохід СГП у рослинництві на рівні САР становив у середньому 5900 грн. з 1 га ріллі, а на рівні регіонів варіював від 4,8 по 8,5 тис. грн. з 1 га ріллі (табл. 2).

Аналіз первинних матеріальних витрат свідчить про екстенсивний, низькозатратний шлях розвитку вітчизняного рослинництва, який ставить під загрозу відтворення факторів виробництва (рис. 3). Найгостріше постає проблема виснаження ґрунтів через недотримання норм внесення органіки та мінеральних добрив. Рівень інвестиційної складової становить 7% від потреби в розрахунку на 1 га ріллі (враховуючи дискредитуючі ціни на закордонну сільгосптехніку). Заробітна плата в сільському господарстві становила 61% від середнього рівня даного показника по Україні, а вартість оренди сільськогосподарських земель низька порівняно з розвиненими країнами [7].

Хаотичним є розподіл та низький рівень дотацій сільськогосподарським підприємствам (рис. 4). Слід відмітити, що це носить характер розпорощення бюджетних коштів, а не стимулювання інноваційного розвитку галузі.

Допомога сільському господарству шляхом безпосереднього дотування виробників не тільки суперечить вимогам СOT, а й поряд з неефективною системою ціноутворення (при збільшенні продуктивності ріллі – зменшується ціна реалізації через нижчу собівартість одиниці продукції) ставить під загрозу конкурентне середовище та нівелює мотивацію до підприємництва.

Слід також відмітити зростання кількості великих землеволодінь у формі агрохолдингів та фінансово-промислових груп. Цьому сприяє наявність вільних грошових ресурсів у фінансовому секторі, а також низька вартість робочої сили, низька орендна плата на землю та мінімальні податки. Наприклад, у 2009 році 139 СГП мали розмір понад 10 тис. га, з яких дев'ять – розміром понад 50 тис. га [8–11].

На основі вищесказаного зробимо висновки щодо оцінки господарської діяльності СГП з точки зору суспільної ефективності:

- високі фінансові показники підприємницької діяльності через недосконалий механізм розподілу факторних доходів створює ситуацію формування надприбутків на організацію завдяки несуттєвій частці інших факторів (зокрема, трудових та земельних ресурсів);
- зниження інтенсивності сільськогосподарського виробництва (показники врожайності сільськогосподарських

Рисунок 3. Зважені матеріальні витрати 1 га ріллі в рослинництві*

* Джерело: розраховано автором за формою 50-сг Держкомстату України.

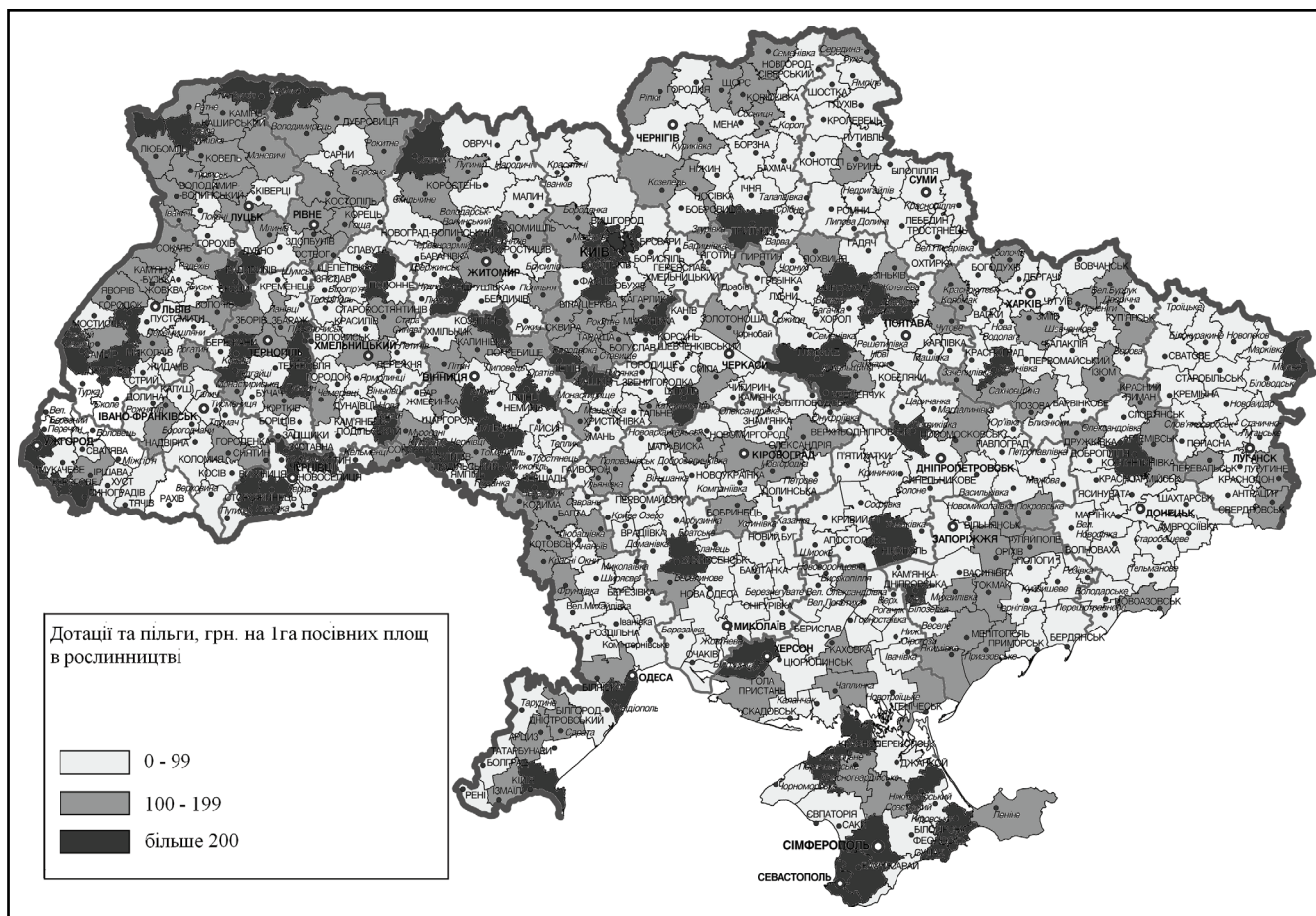

Рисунок 4. Дотації і пільги 1 га ріллі в рослинництві*

* Джерело: розраховано за формою 50-сг Держкомстату України.

культур в Україні ще далекі від даних показників розвинених країн світу) – спостерігається збільшення прибутків за рахунок вирощування низькозатратних культур та зростання розмірів землекористування до колосальних розмірів;

– у разі відміни мораторію на продаж землі суспільство ризикує назавжди втратити частину земельних ресурсів та генеровану ними ренту, оскільки першочергове право викупу землі матимуть її орендарі;

– рослинницька монокультурна спеціалізація становить загрозу виснаження ґрунтів через відсутність органіки та недотримання агрономо-екологічних вимог землеробства, що ускладнюється відсутністю державного моніторингу їх якості та механізмів контролю процесу землекористування (штрафів, економічної відповідальності за втрату родючості);

– експортоорієнтована монокультурна спеціалізація становить загрозу продовольчій безпеці. Недосконала державна політика (цінова та фіскальна) створила середовище збиткове для деяких галузей спеціалізації сільського господарства, де «виживали» підприємства з низькозатратним виробничим процесом, а низька купівельна спроможність населення змушувала товаровиробників шукати вихід на зовнішні ринки;

– відсутність галузей тваринництва поряд із проблемою органіки несе проблему зайнятості на селі;

– під загрозою деградації та вимирання опинилися сільські території, оскільки раніше фінансуванням благоустрою та інфраструктури сільських поселень опікувалися державні чи колективні СГП на їх території. З початком реформ селяни опинилися наодинці зі своїми проблемами. Крім того, «екстериторіальні» фінансово-промислові групи сплачують податки за місцем реєстрації юридичної особи, а не фізичного виробництва та землекористування.

На нашу думку, пріоритетним є третій сценарій розвитку сільського господарства – формування підприємств товарного типу різних організаційно-правових форм з можливістю програмування спеціалізації, розмірів та ефективності відповідно до вимог ринку.

Для адаптації сільськогосподарських товаровиробників України до суспільних вимог в умовах ринку актуальним є врахування вітчизняного та зарубіжного досвіду, а також специфіки розвитку галузі. Тому ми пропонуємо ряд заходів для вдосконалення оподаткування в сільському господарстві України.

Згідно з положеннями нового Податкового кодексу сільськогосподарські товаровиробники оподатковуються у спеціальному режимі – шляхом стягнення фіксованого сільськогосподарського податку. Об'єктом оподаткування визначено площу сільськогосподарських угідь СГП, яка перебуває у власності чи користуванні, а ставка податку ста-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

новить 0,15% (від нормативної грошової оцінки гектара сільськогосподарських угідь) для ріллі, сіножатей і пасовищ, 0,09% – для багаторічних насаджень та 1% – для площ закритого ґрунту відповідно. Також сільськогосподарські товаровиробники звільнюються від земельного податку та податку на прибуток підприємств.

Однак у розвинених країнах сільськогосподарські товаровиробники оподатковуються за тією ж системою, що й інші платники податків, або система оподаткування поступово наближається до загальних правил з «підкуванням» про малих фермерів.

Наприклад, великі фермерські господарства у Франції та Німеччині платять податки на загальних умовах. У Нідерландах, Великій Британії, Данії та Бельгії продовжується процес зрівняння оподаткування сільського господарства на загальних принципах податкової системи. У США, Німеччині та Франції надаються значні податкові пільги фермерським господарствам. У Росії, де галузь сільського господарства представлена великими підприємствами, система оподаткування відходить від загальної податкової системи країни і характеризується пониженими податковими ставками.

З врахуванням сучасної ситуації в сільському господарстві України пропонується оподатковувати сільське господарство на загальних засадах. Передовсім необхідно відновити податок на прибуток підприємств із диференціюванням податкової ставки залежно від їх розміру та спеціалізації (окрім домогосподарств населення до 2 га, які виконують соціальну функцію). Логічним є збільшення податкової ставки на прибуток зі зростанням площ землекористування, оскільки ефект від масштабу піднімає рівень рентабельності підприємств, а її зниження припустимі лише для дрібних фермерських господарств.

Актуальним є використання досвіду європейських країн, де через податкові механізми попереджається створення великих латифундій. Так, підприємницька діяльність у господарствах з площею понад 10 тис. га через високу податкову ставку стає неактуальною. Дану практику для запобігання монополізації землеволодіння з усіма її негативними наслідками необхідно запровадити в Україні.

На даний час платниками земельного податку на землі сільськогосподарського призначення є її власники та користувачі. Оскільки податкова служба для спрощення податкових стягнень переклала даний податок з дрібних власників паїв на СГП, що її орендують. Та фактично через пільгові умови оподаткування, пов'язані з низькою рентабельністю і ризиками в сільському господарстві, земельний податок трансформується у фіксований сільськогосподарський податок для СГП чи скасовується.

Необхідно зазначити низький рівень земельного податку. Його ставки з 1 га СГ угідь становлять 0,1% від їхньої грошової оцінки для ріллі, сіножатей і пасовищ та 0,03% для багаторічних насаджень відповідно. Сума, отримана від земельного податку, недостатня для реалізації основних цілей

його введення: підвищення родючості ґрунтів та раціонального використання земель, освоєння і охорони земель, забезпечення розвитку інфраструктури у населених пунктах, формування спеціальних фондів для здійснення цих заходів, вирівнювання соціально-економічних умов господарювання на землях різної якості.

У більшості країн (у тому числі і в Україні) земельний податок розраховується від певного відсотка ринкової вартості сільськогосподарських земель. Наприклад, у Франції податкова база сягає 20–40% ринкової вартості землі і сума податку в середньому становить 45 євро з га. В Данії оціночна вартість землі для оподаткування становить 25–50% ринкової при ставці податку 2%, що становить 33 євро з гектара. У Великій Британії та Швеції сума податку коливається від 5 до 600 євро за га [12].

Тому ми пропонуємо переглянути ставки земельного податку та розміри орендної плати з використанням досвіду провідних країн світу. Звільнені від сплати земельного податку чи оподатковані на пільгових умовах можуть бути лише наукові, науково-дослідні та навчальні сільськогосподарські установи.

Протягом останніх десятиліть у розвинених країнах поряд із функціонуванням сільського господарства нерозривно розглядаються питання розвитку сільських територій [13]. Проблеми фінансування сільських територій вирішуються насамперед через податки місцевого рівня. Наприклад, у країнах Європейського Союзу та США податком місцевого рівня є земельний податок. Слід відмітити, що в США земельний податок спрямовується виключно на розвиток власного штату і не містить федеральної складової. Так, частка місцевих податків США в загальній сумі податків сплачених фермерами в 1996 році становила близько 25% [12].

Нами пропонується залишити кошти від земельного податку виключно для місцевих бюджетів як стабільного податкового надходження для фінансування соціальних потреб на місцевому рівні та розвитку інфраструктури. Це, у свою чергу, виключить бартерні розрахунки за оренду землі, а її обсяг передбачатиме у своїй структурі ставку земельного податку та дохід від оренди. Як наслідок, кошти за землекористування СГП досягнуть свого призначення.

Ще одним джерелом формування місцевих бюджетів мають стати податки з прибутку підприємств та податки на прибуток з орендної плати. Вимагає вдосконалення пропорцій розподілу податків між місцевими та центральним бюджетом на користь місцевих громад.

З метою збереження якісних характеристик ґрунту необхідно надати повноваження Державному агентству земельних ресурсів України та розробити дієві механізми контролю процесу землекористування (моніторинг стану, економічної відповідальності за втрату родючості, пільг на відшкодування витрат на покращення родючості ґрунтів, компенсації за виведення з експлуатації еродованих земель).

Також ми пропонуємо запровадити підвищену податкову ставку для користувачів сільськогосподарських земельних

ресурсів, які порушують агротехнологічні та екологічні вимоги землекористування чи не обробляють отриманні землі без поважних на те причин.

Покращення продовольчого забезпечення за рахунок вітчизняного підприємництва можливо реалізувати шляхом створення рівних правил гри і стартових можливостей для сільськогосподарських товаровиробників різної спеціалізації завдяки адаптивній податковій та ціновій політиці [14; 15]. Необхідно збільшити податкову ставку підприємствам, що спеціалізуються на низькозатратних монокультурах, та знизити чи надати податкові пільги для підприємств тваринництва, зокрема молочного скотарства, а також підприємствам, що займаються селекцією та племінною справою.

Висновки

Враховуючи сучасні тенденції трансформацій у сільському господарстві та пов'язані з ними загрози, виникає потреба вдосконалення державної фіскальної політики як інструмента регулювання в умовах ринку. Передовсім необхідно переглянути систему оподаткування сільського господарства як основи самофінансування галузі та формування місцевих бюджетів. По-друге, необхідно забезпечити систему цін, яка забезпечить окупність факторів виробництва по галузях спеціалізації та дозволить вирішити продовольчу проблему. По-третє, вимагає вдосконалення система підтримки сільського господарства із врахуванням вимог СОТ.

Оскільки в даній статті подано пропозиції вдосконалення напрямів фіскальної політики, перспективи подальших досліджень пов'язані з економічним обґрунтуванням та фактичним визначенням податкових ставок. Перспективною є розробка заходів підтримки трансформування нетоварних сільськогосподарських підприємств у фермерські через інструменти фіскальної політики.

Література

1. Тулуш Л.Д. Податкове регулювання доходності сільськогосподарського виробництва / Л.Д. Тулуш // Збірник наукових праць Національного університету Державної податкової служби України. – 2011. – №1. – С. 583–593.

2. Саблук П.Т. Розвиток земельних відносин в Україні / Саблук П.Т. – К.: ННЦ ІАЕ, 2006. – 396 с.

3. Аграрна реформа в Україні: монографія / [Гайдуцький П.І., Саблук П.Т., Луценко Ю.О. та ін.]; за заг. ред. П.І. Гайдуцького. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 424 с.

4. Юрчишин В. Господарства населення: проблеми майбутнього / В. Юрчишин // Економіка України. – 2003. – №9. – С. 67–72.

5. Агрохолдинги в Україні: добре чи погано? – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/Agriculture_dialogue/2008/AgPP_21_Ukr.pdf

6. Данкевич А.Є. Напрями підвищення ефективності господарської діяльності агрохолдингів / А.Є. Данкевич // Агроінком. – 2011. – №4–6. – С. 76–78.

7. Лисецький А.С. Продовольча безпека України: теорія, методологія, емпіричний аналіз / Лисецький А.С. – Київ: Оріяни, 2005. – 374 с.

8. Крупнейшие лендлорды Украины // Бизнес // Портал «Дело» – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://delo.ua/business/kompanii/kрупnejshie-lendlordy-ukrainy-131578/>

9. Кто контролирует украинские сельхозугодья // Бизнес // Портал «Дело» – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://delo.ua/business/kompanii/kto-kontroliruet-ukrainskie-selhozugodja-131577/>

10. Дем'яненко С. Агрохолдинги в Україні: добре чи погано? / Дем'яненко С. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/.../AgPP_21_Ukr.pdf

11. Агрохолдинги ростутъ на користь влади – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.land-ukraine.com/index.php?p=article&id=6253>

12. Дем'яненко С., Зоря С. Система оподаткування сільського господарства України після 2004 року / С. Дем'яненко, С. Зоря – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/publications/WP/2002/WP_18_ukr.pdf

13. Зінчук Т.О. Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектора економіки: монографія / Т.О. Зінчук. – Житомир: ДВНЗ «Державний агроєкологічний університет», 2008 – 384 с.

14. Лисецький А.С. Рента – податкове поле АПК / А.С. Лисецький // «Фінанси України». – №3. – 2004. – С. 90–98.

15. Лисецький А.С. Сільськогосподарська рента: теорія і практика / А.С. Лисецький // «Економіка України». – №10. – 2003. – С. 37–46.

О.П. ОСАДЧУК,
аспірант, Національний університет харчових технологій

Основні аспекти реалізації сучасних систем управління якістю та безпечністю продукції

У статті проаналізовано роль системи управління якістю в процесі забезпечення якості та безпечності харчового продукту. Розглянуто основні аспекти реалізації си-

стем управління якістю та безпечністю продукції. Здійснено порівняння основних принципів сучасних систем управління, сформованих на основі вимог стандарту